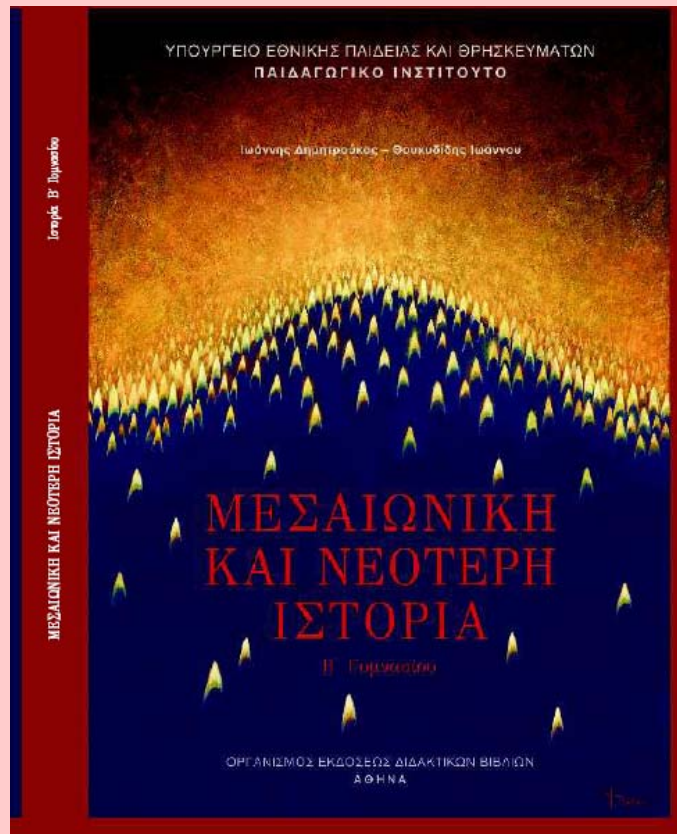

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Σεμινάριο Σχολικών Συμβούλων και Επιμορφωτών

Ιούνιος 2006

Πρόταση για τη διδασκαλία μιας διδακτικής ενότητας

Αναστασία Κυρκίνη-Κούτουλα
Σύμβουλος Π.Ι.

Δομή του κεφαλαίου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

- 1. Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο**
- 2. Η Βυζαντινή Γραμματεία**
- 3. Η Επιστήμη και η Τεχνολογία**
- 4. Οι Εικαστικές Τέχνες και η Μουσική**

Παράδειγμα από χρυσό και σμάλτο (Bar 19ου α.). Θεολογική Αρχαιολογική Μουσείο. Οι Βυζαντινές ήταν πολύ δημοφιλείς και παραφροσύνη με νασημόνα.

Ψυχογυγής οδολόγος στον Ιππόδρομο

Το διαίτημα ανάμεσα στις 8 αρματοδρομίες κτίστην με εμφανή των μέγας σφραγίδες, εθελούως, αρχιτέκτονα που απολάσαν διαδοχικά το πράγμα τους. Σε περίπτωση είναι των αρχών, ενώ για αρματοδρομίες, οργανώνονταν στον Ιππόδρομο θεατρικές παραστάσεις για ψυχογυγής του κοινού, και σπάνια εθελούως από τους [...]. Ο παιδαγωγός-επιμελητής φιλοφρονεί αμείβων τόσο πλουσιότατοι για τις εμφανίσεις του, ώστε το τελευταίο μέρος της ζωής του ήταν κατά τη διάρκεια του θανάτου. Πολλοί αρχιτέκτονα παραγγέλματα καταλύονταν από τα ίδια. Πάντως το ακραίο του νούμερου των γυμνασίων, τραγούδι, ασπίδα και κυμαίνεις σπινίς με διάφορα θέματα ήταν το πιο αγαπητό στο λαό, παρά οι κοροί και οι παρὰ βίαιος.

Τίτλος Τ. Βίος, Ο Ψυχογυγής και οδολόγος του Βυζαντινούς, εκδ. Παπυράς Αθήνα 1997, 201-202.

γής αφού πρέπει να αντιμετωπίσει σκληρές επιδρομές, αυθαιρεσίες των δυνατών και των αξιωματούχων καθώς και επιδημίες και θεομηνίες.

Η ψυχογυγία

Ιστορικοί, φιλοσοφικοί, κοινωνικοί και λαϊκοί γιατροί απολάσαν τους βασικούς πράγους ψυχογυγίας των Βυζαντινών. Οι κάτοικοι της πρωτεύουσας διασκεύαζαν στον Ιππόδρομο, όπου εκτός από τις αρματοδρομίες γίνονταν και άλλες εκδηλώσεις όπως θεοσχευτικές πομπές, δημόσιες τελετές θεατρικές παραστάσεις και διάφορα άλλα λαϊκά προγράμματα. Της σπάνιας μεταμφιεζόνταν και έκαναν παράσταση στους δρόμους ενώ με αφορμή τη νέα πόλη,

όνομα φημίες στους δρόμους και οι νέοι παλαύσαν πάνω από αυτές. Δεν έλειπον, βέβαια, και οι τοξόβρες που πρόσφριαν φαγίτο και άφθονα κρασί.

Στην επαρχία, περίμεναν με ανυπομονησία το ετήσιο πανηγύρι που εξελίσσονταν σε λαϊκές γιορτές. Εκεί συγκεντρώνονταν μάγοι, αστρολόγοι, θεραπευτές, θαυμασμοί που τραβούσαν την προσοχή του κόσμου, παρά τις απαγορεύσεις της Εκκλησίας.

Ο μοναχισμός

Ο μοναχισμός είχε αρχικά τη μορφή της αναχώρησης σε κάποια έρημο ή κάποια αποκόλιτο μέρος μακριά από τους άλλους ανθρώπους και το εγκόσμιο. Γί αυτό οι άνθρωποι αυτοί ανεμάσταν μοναχική αναχωρητική κρημνίς ή σκεπής αφού υποβαλλόν το σώμα τους σε δοκιμασίες όπως νηστεία, σωματική προσοχή, στήνση.

Το μοναχικό κίνημα ξεκίνησε από την Αίγυπτο (4ος αι.), όπου και αποκρυσταλλώθηκαν οι δύο ιδιαιτερείς του μορφής η μοναχική (πρότυπο ο άγιος Αντώνιος) και η κοινοβιακή (ιδρυτής ο Πακάμιος). Στη συνέχεια ο μοναχισμός απλώθηκε στην Εγγύς Ανατολή και σε όλο το χριστιανικό κόσμο, προσαρμοζόμενος στις τοπικές συνθήκες.

Ο κοινοβιακός μοναχισμός οργανώθηκε καλύτερα με την ίδρυση μοναστηριών. Ο επικρατής του με-

ναστηριού ηγούμενος είναι υπεύθυνος για την τήρηση των κανόνων, τους οποίους οι μοναχοί πρέπει να τηρούν με μεγάλη ευλάβεια.

Μεγάλη αμφι γνώρισε ο μοναχισμός μετά την αναστήλωση των εκένων, οπότε αυξήθηκε σημαντικά ο αριθμός των μοναστηριών. Περιηχίες ολόκληρες στον Όλυμπο της Βιθυνίας στην Καππαδοκία και αλλού καλύφθηκαν με μοναστήρια. Το σημαντικότερο

έργος μοναστικό κέντρο είναι το Άγιο Όρος στη χερσόνησο του Αἰῶ. Ήδη από τον 9ο αιώνα υπήρχε σημαντική μοναχική κοινότητα, η οποία στη συνέχεια εξελήθηκε σε μοναστική πολιτεία με τη συνεχή ίδρυση νέων μοναστηριών και χώρη στα προνόμια που παραχώρησαν ο Βασίλειος Α', ο Νικηφόρος Φωκάς ο Ιωάννης Τζιμισκής και άλλοι βυζαντινοί αυτοκράτορες.

Ο άγιος Σπυρίδων ο Τριφυλιώτης, Μονογραφία από Ευαγγελιστή του 11ου αιώνα, Άγιο Όρος. Υπάρχει μοναχική που παλαιότερα ήταν στην κρημνίς μας καλώς (αυτή) αλλά προσάφισαν με το όνομα αναχωρητική παρακαλώ κλημνίς του. Είπα από τον αναχωρητή με τη δύναμη και ελπίδα δόξα σου καθώς καθώς ηρεμώσας σου.

Ερωτήσεις

1. Σχέδιο Εργασίας: Να συγκεντρώσετε και να παρουσιάσετε χαρακτηριστικές σκηνές και κείμενα που αναφέρονται στην καθημερινή ζωή των βυζαντινών (γέννηση, γάμος, θάνατος, γιορτές, διασκευές συνθημάτων, ένδυση, μοναχική ζωή κ.ά.).

Διδακτικός στόχος

Να γνωρίσουν οι μαθητές
στοιχεία και όψεις της
καθημερινής ζωής στο
Βυζάντιο

Προαπαιτούμενη γνώση/αφόρμηση

- Οι μαθητές έχουν διδαχθεί στοιχεία από την καθημερινότητα των αρχαίων Ελλήνων και ιδίως των Αθηναίων των κλασικών χρόνων, τα οποία μπορούν να ανακαλέσουν στη μνήμη τους
- Αφόρμηση μπορεί να αποτελέσει κάποια εικόνα ή παράθεμα της διδακτικής ενότητας (οι συγγραφείς προτείνουν το παράθεμα με τίτλο *«παίζοντας πάνω σ' ένα παγόβουνο»* από τη χρονογραφία του Θεοφάνη).

Παίζοντας πάνω σ' ένα παγόβουνο

(1ο παράθεμα βιβλίου μαθητή)

Την ίδια χρονιά (763) από το μήνα Οκτώβριο εκδηλώθηκε σφοδρό και ανυπόφορο ψύχος με αποτέλεσμα να παγώσει η θάλασσα. Το μήνα Φεβουάριο του επόμενου χρόνου ο πάγος σύμφωνα με το θέλημα του Θεού έσπασε και χωρίστηκε σε πολυάριθμα τμήματα που έμοιαζαν με βουνά και παρασύρθηκαν από τη βία του ανέμου στη Δαφνουσία και το Ιερόν και περνώντας από τα Στενά (του Βοσπόρου) έφτασαν στην Πόλη. Εγώ ο ίδιος έγινα αυτόπτης και ανέβηκα σ' ένα παγόβουνο μαζί με 30 συνομηλίκους μου (παιδιά), για να παίξουμε πάνω σ' αυτό... Ένα άλλο τεράστιο παγόβουνο προσέκρουσε στο τείχος και το συγκλόνισε. Μαζί με το τείχος ταρακουνήθηκαν και τα οικήματα που ήταν μέσα σ' αυτό... Και όλοι οι άντρες και τα γυναικόπαιδα της Πόλης παρακολουθούσαν από κοντά αδιάλειπτα το θέαμα και επέστρεφαν με θρήνους και δάκρυα στα σπίτια τους και δεν ήξεραν τι να πουν γι' αυτά.

Θεοφάνης Χρονογραφία, 434-435

Κύρια σημεία της ενότητας

- Η οικογενειακή ζωή
 - Το σχολείο
- Η ασθένεια, η ιατρική και η κοινωνική περίθαλψη, ο θάνατος
 - Η κατοικία
- Η ενδυμασία και η μόδα
 - Η διατροφή
 - Η ψυχαγωγία
 - Ο μοναχισμός

Διαθεματικές έννοιες

Ομοιότητα/Διαφορά

Αιτία/Αποτέλεσμα

Ο κύριος άξονας στον οποίο πρέπει να κινηθεί η προσφορά του μαθήματος είναι τα πεδία και ο βαθμός της διαφοροποίησης της καθημερινότητας στο Βυζάντιο από την αρχαιότητα, καθώς και της σύγχρονης καθημερινότητας από εκείνη του Βυζαντίου

Επί πλέον ενδείκνυται να προβληματιστούν οι μαθητές σχετικά με τις αιτίες της διαπιστούμενης διαφοροποίησης

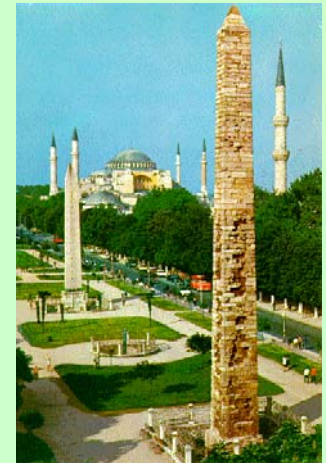
Η συγκρότηση της κοινωνίας και η πολιτική ζωή

- Η κοινωνική διαστρωμάτωση δεν ήταν θεσμοθετημένη, όπως στην κλασική Αθήνα. Η κοινωνική κινητικότητα δεν ήταν πρακτικά εύκολη αλλά ήταν εφικτή και δεν έλειπαν περιπτώσεις απλών ανθρώπων που έγιναν ακόμη και αυτοκράτορες (π.χ. ο Βασίλειος Α΄ Μακεδών)

Η Κωνσταντινούπολη

• Οι Βυζαντινοί είχαν συνείδηση ότι ήταν υπήκοοι απόλυτης μοναρχίας. Δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα κατά το πρότυπο των Αθηναίων αλλά μπορούσαν να επηρεάζουν έμμεσα τις πολιτικές εξελίξεις διά των δήμων του **Ιπποδρόμου**.

Ο Ιππόδρομος
σήμερα

Η θέση της γυναίκας

Οι γυναίκες είχαν λιγότερα δικαιώματα από τους άνδρες και η συμμετοχή του στην κοινωνική ζωή ήταν περιορισμένη. Κάλυπταν το πρόσωπό τους, όταν έβγαιναν έξω και δεν συμμετείχαν σε δημόσιες τελετές. Οι πλούσιες συνοδεύονταν από δούλο κατά τις εξόδους τους.

Υφάντρα (από χειρόγραφο)

Χρυσό δαχτυλίδι γάμου
και στέφανα γάμου

Μετά τον 11ο αιώνα, σημειώθηκε βελτίωση: μπορούσαν να λάβουν μέρος στα κοινά και είχαν πρόσβαση στην παιδεία.

Όταν η σύζυγος αγανακτεί

(2ο παράθεμα βιβλίου μαθητή)

Φροντίζω το σπίτι και κάνω όλες τις δουλειές...
Φροντίζω τα παιδιά καλύτερα από την καλύτερη παραμάννα.
Υφαίνω μόνη μου τη ρόμπα που φορώ.. Φτιάχνω τα πουκάμισα
και τα παντελόντια... Πότε μού αγόρασες μια φούστα; Ποτέ δεν
είδα από τα χέρια σου πασχαλιάτικο δώρο. Άντεξα έντεκα
χρόνια στερήσεων και μιζέριας κοντά σου και δεν πήρα από
σένα ούτε ένα ζευγάρι κάλτσες. Ποτέ δεν είχα μια μεταξωτή
ρόμπα, ποτέ ένα δακτυλίδι, ποτέ ένα βραχιόλι...

(Το απόσπασμα περιγράφει μια κατάσταση που συμβαίνει σε όλες τις εποχές, είναι δείγμα της παιγνιώδους διάθεσης των Βυζαντινών και, ασφαλώς, δεν είναι αντιπροσωπευτικό των συζυγικών σχέσεων στη βυζαντινή κοινωνία.)

Από τα Πτωχοπροδρομικά, στο Ζεράρ Βαλτέρ, Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο, εκδ. Παπαδήμας, Αθήνα, 1992, 192.

Η ανατροφή και η μόρφωση των παιδιών

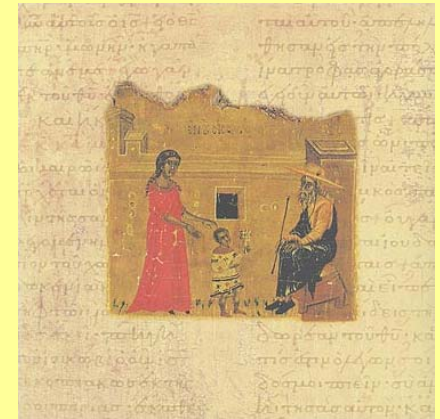
Συνεχίστηκε η ελληνιστική παράδοση αλλά εκτός από τα ιδιωτικά σχολεία υπάρχουν και δωρεάν σχολεία για τα ορφανά παιδιά.

Επίσης, παράλληλα με τα κοσμικά σχολεία λειτουργούσαν και εκκλησιαστικά

Στο Βυζάντιο λειτουργούσαν Πανεπιστήμια, εξέλιξη των αρχαίων φιλοσοφικών σχολών, με διευρυμένο όμως πρόγραμμα σπουδών και με κρατικό/εκκλησιαστικό έλεγχο

Μετά τον 11ο αιώνα πρόσβαση στην ανώτατη παιδεία απέκτησαν και οι γυναίκες

Λεπτομέρεια
εικόνας του
Αγίου
Νικολάου
που
απεικονίζει
παιδί και
δάσκαλο,
Μονή της
Πάτμου.

Παιχνίδια 4ου-7ου αιώνα

3ο παράθεμα βιβλίου μαθητή

Για να μάθεις πρέπει να ρωτάς

Διάβαζε πολλά και θα μάθεις πολλά. Και αν δεν καταλαβαίνεις, μη χάνεις το θάρρος σου. Διαβάζοντας με προσοχή το βιβλίο σου, με τη βοήθεια του Θεού θα αποκτήσεις τις γνώσεις που περιέχει και θα τις κατανοήσεις. Μη διστάζεις να ρωτάς αυτούς που ξέρουν για όσα δε γνωρίζεις και να μη μεγαλοπιάνεσαι. Οι άνθρωποι γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, δηλ. με το να μη θέλουν να ρωτούν, μένουν με ελλιπείς γνώσεις. (Ελεύθερη προσαρμογή)

Κεκαυμένου, Στρατηγικόν, 60
(εκδ. Wassilley-sky-Jernstedt).

3ο παράθεμα βιβλίου καθηγητή

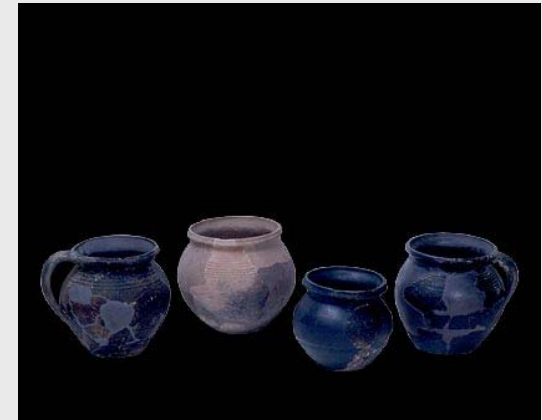
3. Προπαντός μόρφωση και φρόνηση

Αυτό λοιπόν είναι το εγκώμιο που έγραψε για σένα ο παππούς σου. Δεν είναι οηοκλήρωμένο-αηλήα ούτε κι εσύ είσαι ακόμα οηοκλήρωμένο, έμψυχο μαργαριτάρι μου, στολήδι της ψυχής μου. Όταν κάποτε μπορείς να χρησιμοποιείς το ηογικό σου, όταν ξέρεις ποιος ήταν ο παππούς σου και πώς ήταν τα πρώτα χρόνια της ζωής σου, τότε μπορείς να τον έχεις ως υπόδειγμα, να ασκείσαι με σύνεση, να τιμάς τους γονείς σου, να σέβεσαι τους παιδαγωγούς και τους δασκάλους σου να καθηλωπίζεις την ψυχή σου προπαντός με πνευματικές ασχοηίες. Έτσι, αηλήωστε, έκανα κι εγώ σεβαστή τη μητέρα σου και την οικογένηιά σου. Είθε να αποκτήσεις όηα όσα επιθυμείς, αηλήα προπαντός μόρφωση και φρόνηση. Μόνο έτσι η ψυχή βρίσκει την πραγματική ομορφιά της και κατανοεί τα βαθύτερα μυστικά της.

Απόσπασμα από το ηόγο του Μιχαήη Ψειηού στο μικρό εγγονό του, έκδ. E. Kurtz & F. Drexl, Michaelis Pselli, Scripta Minora, I, Μιηάνο 1936, 8, στο: H.G. Beck, Η Βυζαντινή Χιηιηία, μετ. Δ. Κούρτοβικ, MIET, Αθήνα 1990, 437.

Ο υλικός πολιτισμός διατροφή

- Οι Βυζαντινοί με εξαίρεση τις περιόδους νηστείας είχαν ιδιαίτερη αδυναμία στο φαγητό. Στα ευκατάστατα σπίτια υπήρχε μεγάλη ποικιλία εδεσμάτων, γλυκών και ποτών.

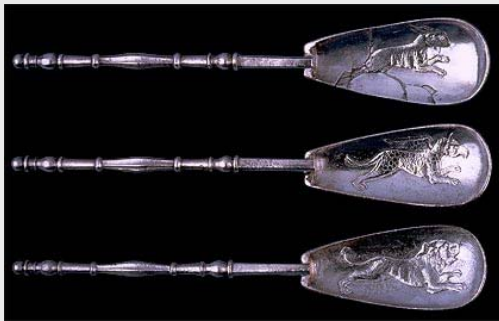
Πήλινα μαγειρικά σκεύη από τα Άβδηρα-Πολύστυλο

Σαλτσάριο,
10ος αιώνας
Θήβα

Πιάτο

Ασημένια
Κουτάλια
Κύπρος,
7ος αιώνας

Ο Νικήτας Χωνιάτης για να περιγράψει
τα πλούσια συμπόσια του Ισαάκιου Β'
Κομνηνού (1185-1195) μιλά για
"λόφους από ψωμιά, δάση από ζώα,
ποτάμια από ψάρια και θάλασσες
κρασιού".

Γυάλινη κούπα, Άγιος Μάρκος, Βενετία.

Σκηνή δείπνου από χειρόγραφο του 1362 με
την ιστορία του Ιώβ. Εθνική Βιβλιοθήκη της
Γαλλίας.

Tunica παιδιού 6-7ος αιώνας

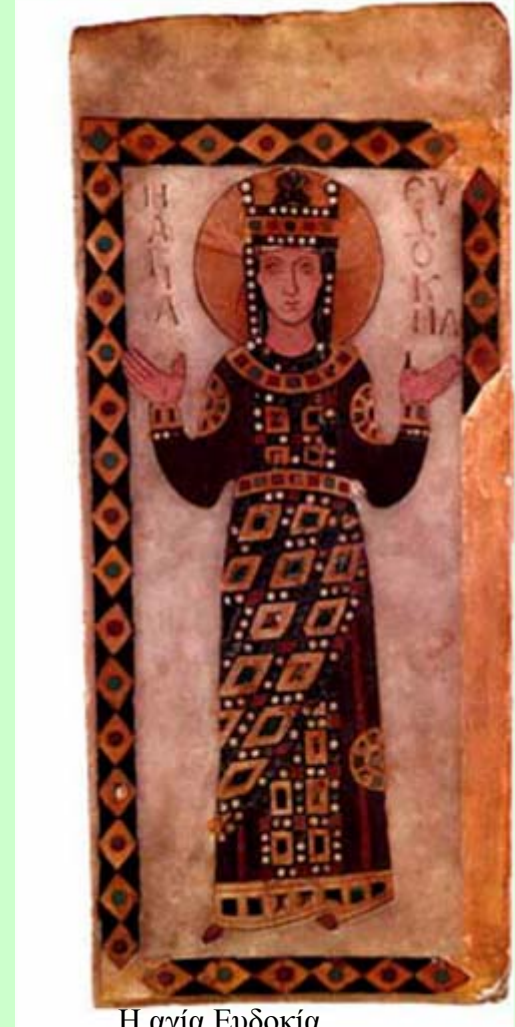
Η Ενδυμασία

Οι Βυζαντινοί παρακολουθούσαν τη μόδα και αγαπούσαν τα κοσμήματα. Οι αστοί φορούσαν μακρύ χιτώνα με πολλές πτυχώσεις και δερμάτινες μπότες (το χειμώνα) ή ανατολίτικα παπούτσια (το καλοκαίρι). Οι γυναίκες φορούσαν μανδύα με μακριά μανίκια και κάλυμμα της κεφαλής πάνω από το στιχάριο (χιτώνα), φρόντιζαν τα μαλλιά τους και μακιγιάρονταν, ενώ οι πλούσιες φορούσαν πολυτελή ενδύματα, μεταξωτά και λινά.

Παιδικά σανδάλια 4-7 αιώνα

Οι αγρότες στο Βυζάντιο φορούσαν συνήθως αμάνικους χιτώνες με ζώνη, μακριές βράκες και δεν φορούσαν παπούτσια ή φορούσαν εξώφτερνα παπούτσια.

Η αγία Ευδοκία

Χρυσά περικάρπια 9-10 αιώνα

Η βυζαντινή κομψότητα*

Η επαφή με τη Δύση, μέσω των σταυροφόρων, επηρεάζει τον τρόπο ντυσίματος: ο γιορτινός χιτώνας κονταίνει. στη μέση είναι εφαρμοστός κι έχει στενά μανίκια. Στη γυναικεία αμφίεση παρατηρούνται ελάχιστες διαφοροποιήσεις. Πάνω από τον μακρύ χιτώνα, φορούν οι γυναίκες μανδύα που καλύπτει και το κεφάλι. Τα μανίκια είναι μακριά. Οι άνδρες, αρχικά, ξυρίζονταν και έκοβαν κοντά τα μαλλιά τους. Αργότερα, επηρεασμένοι από τους δυτικούς, αφήνουν τα μαλλιά μακριά. Οι γυναίκες φροντίζουν τα μαλλιά τους με επιμέλεια. Χωρισμένα στη μέση, κατασάρ, στηρίζονται στον αυχένα με κτενάκια ή κορδέλλες. Μακιγιάρονται: μαύρο στα βλέφαρα και στα λεπτά φρύδια. το κοκκινάδι στα χείλη θα εμφανιστεί στην εποχή των Παλαιολόγων. Οι Βυζαντινοί, άνδρες και γυναίκες, αγαπούν τα κοσμήματα. Θαυμαστά τα έργα της χρυσοκοΐας - σχέδια απλά, διαστάσεις μετρημένες. Διαδεδομένος ο σταυρός. Δακτυλίδια σε χρυσό αλυσίδα και ασήμι ή μπρούτζο, διακοσμημένα με ένθετες πολύτιμες πέτρες. Σκουλαρίκια, βραχιόλια, κολλιέ, πόρπες στολισμένα κυρίως με μαργαριτάρια, αμέθυστους και σμαράγδια.

Michel Kaplan, *Βυζάντιο και Ελλάδα*, εκδ. Δελτιοθήκης, Αθήνα 1994, 170-171

Ελεφαντοστέινη χτένα, 5ος-6ος αι., Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα.

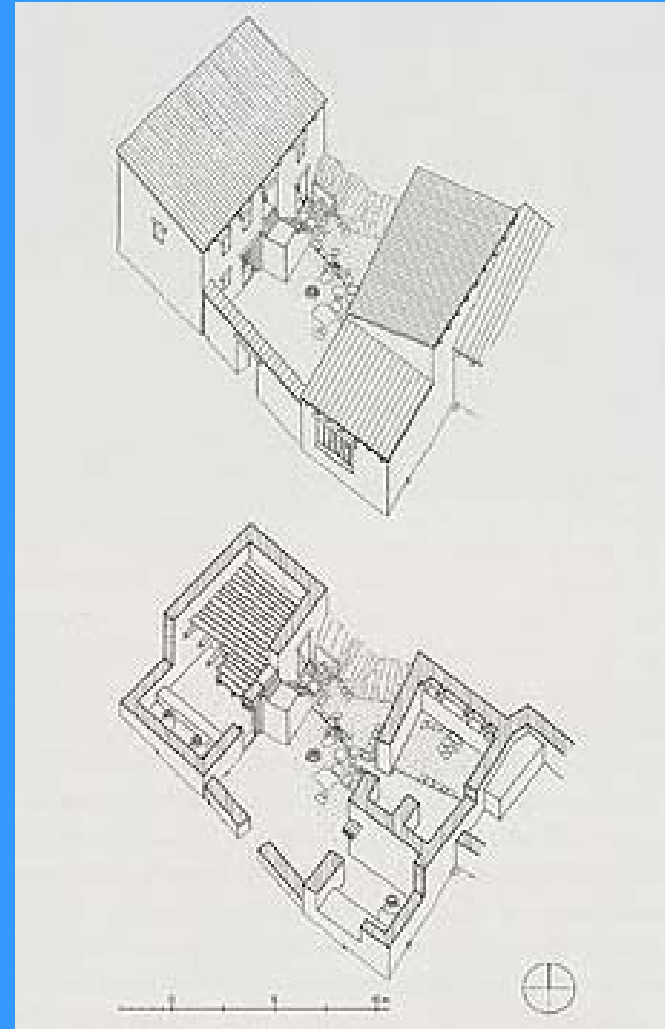

Χρυσή αλυσίδα, 7ος αι.,
Βρετανικό Μουσείο

* 1ο
παράθεμα
βιβλίου
καθηγητή

Η Κατοικία

Στο Βυζάντιο υπήρχαν πολυτελείς επαύλεις για τους μεγαλοκτηματίες (με εσωτερικούς κήπους και στοές), άθλιες κατοικίες για τους φτωχούς των πόλεων και για τους χωρικούς και διώροφα σπίτια με τζάκι, κουζίνα, πλυσταριό, λουτρό και εικονοστάσιο ή παρεκκλήσι στο ισόγειο και τα υπόλοιπα δωμάτια στον επάνω όροφο για τους ευκατάστατους αστούς.

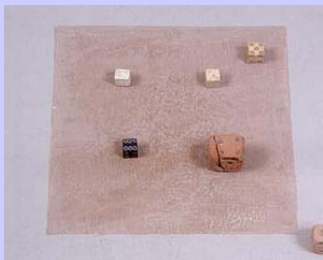
Αναπαράσταση βυζαντινού
σπιτιού, 13ος αι., Πέργαμος

Ένα αριστοκρατικό σπίτι στην επαρχία

(5ο παράθεμα βιβλίου μαθητή)

Ένα μεγάλο σπίτι με μια μεγάλη αίθουσα υποδοχής σταυροειδώς σκεπασμένη από ένα τρούλο που στηρίζεται σε τέσσερις κολόνες και περιτριγυρισμένη από τέσσερα δωμάτια, και γύρω μια ακάλυπτη ταράτσα με μαρμάρινο πάτωμα χωρίς πόρτες.

(Ένα από τα ακίνητα που χορήγησε ο αυτοκράτορας Μιχαήλ Ζ΄, στον αδελφό του Ανδρόνικο Δούκα (1073), στο Andre Guillou, Ο Βυζαντινός Πολιτισμός, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996, 374)

Ζάρια Μουσείο Βυζαντινού
πολιτισμού, Θεσσαλονίκη

Πτηνόμορφο κανάτι για το
σερβίρισμα του κρασιού,

12ος αι., Θήβα.

Ψυχαγωγία

**Οι Βυζαντινοί είχαν
θρησκευτικές, κοινωνικές
και λαϊκές γιορτές. Τις
απόκριες μεταμφιέζονταν
και έκαναν παρέλαση
στους δρόμους, κατά τη
νέα σελήνη άναβαν
φωτιές στους δρόμους και
πηδούσαν από πάνω, ενώ
σύχναζαν και σε ταβέρνες
με φαγητό και άφθονο
κρασί.**

Η αγορά της Ρόδου από
δυτικό χειρόγραφο, 15ος αι.,
Εθνική Βιβλιοθήκη της
Γαλλίας

Ψυχαγωγικές εκδηλώσεις στον Ιππόδρομο

(6ο παράθεμα βιβλίου μαθητή)

Τα διαλείμματα ανάμεσα στις 8 αρματοδρομίες κάλυπταν με εμφανίσεις μίμων, ακροβατών, ηθοποιών, χορευτών, που εκτελούσαν διαδοχικά το πρόγραμμά τους. Σε περίπτωση κρατικών εορτών, αντί για αρματοδρομίες οργανώνονταν στον Ιππόδρομο θεατρικές παραστάσεις για ψυχαγωγία του κοινού, και αγώνες αθλητικών ομάδων.

Ο Ιππόδρομος. Αναπαράσταση

(Πη<http://www.byzantium1200.org>)

Ο ταχυδακτυλουργός Φιλάραιος αμειβόταν τόσο πλουσιοπάροχα για τις εμφανίσεις του, ώστε τα τελευταία χρόνια της ζωής του ήταν πολύ πλούσιος άνθρωπος. Πολλά χορευτικά προγράμματα εκτελούνταν από παιδιά. Πάντως, τα ακροβατικά νούμερα, παντομίμες, τραγούδια, αστεία και κωμικές σκηνές με διάφορα θέματα ήτα τα πιο αγαπητά στο λαό, παρά οι χοροί και το σοβαρό θέατρο.

Tamara T. Rice, Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των
Βυζαντινών, Παπαδήμας, Αθήνα 1977, 201-202

Στην επαρχία γίνονταν ετήσια πανηγύρια που εξελίσσονταν σε λαϊκές γιορτές. Εκεί συγκεντρώνονταν μάγοι, αστρολόγοι, θεραπευτές, θαυματοποιοί που τραβούσαν την προσοχή του κόσμου, παρά τις απαγορεύσεις της Εκκλησίας

Απεικόνιση της Θεσσαλονίκης σε εικόνα με παράσταση του Αγίου Δημητρίου, 16ος αι., Μουσείο Αντιβουνιώτισσας, Κέρκυρα

Πανηγύρι στη βυζαντινή Θεσσαλονίκη του 12ου αιώνα

Συρρέουν εκεί όχι μόνο όλοι οι αυτόχθονες και ο ντόπιος πληθυσμός, αλλά κάθε είδους άνθρωποι από παντού [...] τόσο μεγάλη είναι η δόξα του σε ολόκληρη την Ευρώπη. [...] Είχαν στηθεί σκηνές των εμπορών σε δύο παράλληλες γραμμές αντικριστά, οι γραμμές τραβούσαν μακριά, αφήνοντας ανάμεσά τους να ανοίγεται ένας πλατύς διάδρομος, ώστε να υπάρχει δίοδος για το ορμητικό πλήθος [...] υπήρχαν κάθε είδος ρούχα [...] και όσα φέρνουν τα εμπορικά καράβια από την Ιταλία στους Έλληνες. Αλλά και η Φοινίκη στέλνει πολλά και η Αίγυπτος, όπως και η Ισπανία και οι Ηράκλειες Στήλες, που φτιάχνουν τα ωραιότερα έπιπλα.[...] Αλλά και ο Εύξεινος Πόντος στέλνει τα δικά του προς το Βυζάντιο.

Ψευδο-Λουκιανός, *Τιμαρίων*,

Kazhdan, A.P.-WhartonEpstein, A., *Αλλαγές στον Βυζαντινό πολιτισμό κατά τον 11ο και 12ο αιώνα*, Αθήνα 1997, σ. 410-411 (μετάφραση Δ. Τσουγκαράκης) cd-Rom Ιστορία Α΄, Β΄, Γ΄ Γυμνασίου

Ιατρική και κοινωνική περίθαλψη

Βυζαντινό χειρόγραφο του 15ου αιώνα που απεικονίζει το διάσημο γιατρό Θεόφιλο (7ος αιώνας), που συνέγραψε ιατρικό σύγγραμμα για την μικροβιολογία. Δίπλα του όρθιος, ο βοηθός του.

Bologna, University, MS 3632,
folio 51 Theophilus
Protospatharius, *On Urines*

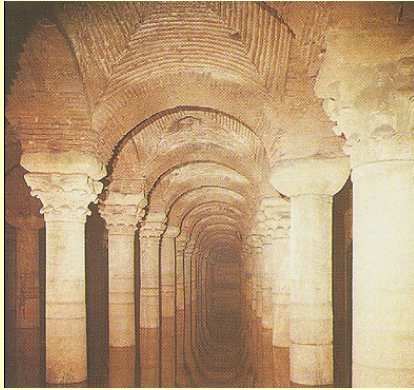
- Νοσοκομεία και ιδιώτες γιατροί σε κάθε βυζαντινή πόλη
- Άσκηση μαγείας παρά τις αντιδράσεις της Εκκλησίας
- Ευαγή ιδρύματα που συντηρούνταν από την Εκκλησία

Ο κανονισμός λειτουργίας ενός νοσοκομείου

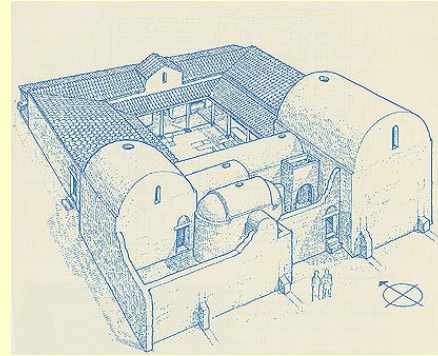
(4ο παράθεμα βιβλίου μαθητή)

Η Αυτοκρατορική Μεγαλειότητά μου αποφάσισε την ίδρυση και ενός νοσοκομείου για πενήντα ασθενείς. Ορίζω τα εξής: Να υπάρχουν 50 άνετα κρεβάτια για τους εισαγόμενους.. Τα πενήντα κρεβάτια μοιράζονται σε πέντε πτέρυγες. Σε κάθε πτέρυγα να υπάρχει ένα επικουρικό κρεβάτι, κάπου να προορίζεται για επείγουσες περιπτώσεις... Σε κάθε πτέρυγα να έχουν υπηρεσία δύο γιατροί, τρεις αρχινοσοκόμοι, δύο βοηθητικοί νοσοκόμοι και δύο υπηρέτες. Από το προσωπικό του νοσοκομείου, τέσσερις νοσοκόμοι και μία νοσοκόμα, δηλαδή ένα άτομο σε κάθε πτέρυγα, πρέπει να διανυκτερεύουν με τους αρρώστους... Οι γιατροί πρέπει να επισκέπτονται το νοσοκομείο κάθε μέρα. Από την αρχή του Μαΐου ως τη γιορτή του Σταυρού πρέπει να το επισκέπτονται και τα βράδια. Μετά την προσήκουσα προσευχή, πρέπει να εξετάζουν τους ασθενείς με προσοχή και με ευσυνειδησία, να κάνουν πλήρη και ακριβή διάγνωση της πάθησης του καθενός, να ορίζουν στον καθένα τα κατάλληλα φάρμακα και να δίνουν σωστές οδηγίες.

Απο το τυπικόν του αυτοκράτορα Ιωάννη Β' κομνηνού
για το νοσοκομείο της Μονής Παντοκράτορος στην Κων-
σταντινούπολη, έκδ. Α. Dimitrievskij, Τυπικά, Κίεβο, 1895,
556-702, στο: H.G. Beck, Η Βυζαντινή Χιλιετία, μετ. Δ.
Κούρτοβικ, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1990, 456-457.

Υπόγεια κινστέρνα στην Κωνσταντινούπολη.

Σχέδιο μακέτας λουτρού Φιλίππων.

2. Αναψυχή και καθαριότητα

(Βιβλίου καθηγητή)

Οι Βυζαντινοί αγαπούσαν το νερό, όσο και οι Ρωμαίοι. Κατά την άποψη της εκκλησίας, τρία λουτρά την ημέρα ήταν πολλά, τα δύο όμως ήταν συνηθισμένο φαινόμενο. Τα βυζαντινά (δημόσια) λουτρά ήταν μεγάλα κτίσματα, καλλοφτιαγμένα και επιβλητικά, με πρόσοψη διακοσμημένη και εξοπλισμό πολυτελείας. Οι μπανιέρες ήταν γύρω από την κυκλική μικρή λίμνη στο κέντρο της οικοδομής, σε χωριστά μικρά διαμερίσματα. Το ζεστό νερό διοχετευόταν από το λέβητα στα λουτρά, με σωλήνες που απέληγαν σε κεφαλές ζώων. Ατμόλουτρα, ζεστή λίμνη, κρύα λίμνη βρίσκονταν στο ίδιο οίκημα. Οι άντρες έχουν δικαίωμα εισόδου όλη την ημέρα οι γυναίκες το βράδυ.

Michel Kaplan, *Βυζάντιο και Ελλάδα*, εκδ. Δελφινός, Αθήνα 1994, 168.

Ο μοναχισμός

- Μοναχοί, αναχωρητές, ερημίτες, ασκητές απομονώνονταν σε κάποιο έρημο μέρος και υπέβαλλαν το σώμα τους σε δοκιμασίες (νηστεία, συνεχή προσευχή, αγρυπνία)
- Ο μοναχισμός απέκτησε δύο βασικές μορφές: τη μοναχική και την κοινοβιακή (μοναστήρια)
- Ο μοναχισμός απέκτησε μετά την αναστήλωση των εικόνων μεγάλη άνθηση. Κύριο μοναστικό κέντρο ήταν το Άγιον Όρος στον Άθω από τον 9ο αιώνα και εξής.

Λειψανοθήκη Αγίου
Δημητρίου,
Dumbarton Oaks

Η μονή του Αγ. Ιωάννου Θεολόγου στην Πάτμο
(1088 μ.Χ.)

Λογοτεχνία

- Στην Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας γίνεται λόγος για τα Πτωχοπροδρομικά ποιήματα. Το θέμα μπορεί να εξεταστεί παράλληλα και από τα δύο μαθήματα
- Στη Νεοελληνική Λογοτεχνία της Α΄ Γυμνασίου υπάρχει ο «Δημοτικός κήπος του Ταξιμιού» του Γ. Θεοτοκά (σ. 132-135). Το κείμενο αυτό περιγράφει τη σημερινή Κωνσταντινούπολη, που διασώζει όμως μνήμες από την καθημερινότητα του Βυζαντίου.

Γλώσσα

(Θα μπορούσε να εκπονηθεί η παρακάτω διαθεματική εργασία και για τα δύο μαθήματα)

Διαθεματική εργασία

«Από τα πήλινα παιχνίδια της Αρχαιότητας στα σύγχρονα ηλεκτρονικά παιχνίδια»

- ▶ Ποια είναι η ιστορία και η εξέλιξη του παιχνιδιού στους αιώνες;
Διερευνήστε το θέμα και φτιάξτε με τα στοιχεία, τα σκίτσα και τις φωτογραφίες, που θα συγκεντρώσετε, ένα άλμπουμ πολύ παιχνιδιάρικο!
- ▶ Εργαστείτε σε ομάδες:
Μια ομάδα θα αναζητήσει υλικό για το παιχνίδι στην Αρχαιότητα. Μια άλλη για το παιχνίδι στο Βυζάντιο. Η τρίτη ομάδα μπορεί να ασχοληθεί με το παιχνίδι στην Ευρώπη το 19ο και 20ό αι. Μια τελευταία ομάδα θα μπορούσε να ασχοληθεί με τα σύγχρονα ηλεκτρονικά παιχνίδια και να παρουσιάσει κάποιο αντιπροσωπευτικό από αυτά.
Θα ήταν καλό κάθε ομάδα –με τη βοήθεια του καθηγητή της Τεχνολογίας– να προσπαθήσει να κατασκευάσει ή έστω να βρει και να φέρει στην τάξη ένα παιχνίδι της εποχής που μελετά.
- ▶ Υλικό για την έρευνά σας μπορείτε να βρείτε σε ιστορικά βιβλία, εγκυκλοπαίδειες, έντυπες και ηλεκτρονικές, στο διαδίκτυο, στις ηλεκτρονικές σελίδες μουσείων:

 Χρήσιμες ηλεκτρονικές διευθύνσεις

http://www.benaki.gr	http://www.e-history.gr
http://www.epirus.com/tolis	http://www.ime.gr
http://www.epirus.com/meligi	

Φυσική Αγωγή

Η άθληση στο Βυζάντιο

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες μετά από μια πορεία περίπου 1200 χρόνων έπαψαν να υπάρχουν, μετά από την κατάργησή τους πιθανότατα από τον Θεοδοόσιο Α΄ το 393 μ.Χ., γιατί ως ειδωλολατρικό έθιμο δεν είχε λόγο ύπαρξης σε μια χριστιανική αυτοκρατορία. Ωστόσο η άθληση δεν έπαψε να υπάρχει, αν και η θεοκρατική πολιτεία απέδιδε πολύ λίγη σπουδαιότητα στις αθλητικές δραστηριότητες.

Οι αρματοδρομίες αποτελούσαν το προσφιλέστερο θέαμα των βυζαντινών χρόνων. Οι θεατές είχαν χωριστεί και οργανωθεί σε ομάδες γνωστές από τα χρώματα που έφεραν οι αρματηλάτες. Οι πιο γνωστές ομάδες είναι οι «πράσινοι» και οι «βένετοι». Ένα από τα αγαπημένα τους παιχνίδια ήταν το λεγόμενο «τζουκάνιο», ένα ομαδικό παιχνίδι, που είχε πολλές ομοιότητες με το σημερινό πόλο με άλογα.

(Φυσική Αγωγή, Α-Β-Γ΄ Γυμνασίου σ. 12)

Η παράγραφος αυτή από το βιβλίο μαθητή της Φυσικής Αγωγής μπορεί να αξιοποιηθεί για σχέδιο εργασίας που θα αναφέρεται στον αθλητισμό κατά τα βυζαντινά χρόνια και στη σύγκρισή του με τον αρχαίο ελληνικό και τον σημερινό.

Αξιολόγηση

- Από τους συγγραφείς προτείνεται η εκπόνηση σχεδίου εργασίας με τη συλλογή εικόνων και κειμένων που αναφέρονται στην καθημερινή ζωή των Βυζαντινών.
- Εκτός από το σχέδιο εργασίας μπορούν να τεθούν και ερωτήσεις, όπως π.χ. οι ερωτήσεις που υπάρχουν κάτω από τα παραθέματα του βιβλίου και επί πλέον:
 - ✓ Να αναφέρετε παραδείγματα που να δείχνουν τη δύναμη του θρησκευτικού αισθήματος στην καθημερινότητα των Βυζαντινών
 - ✓ Ποια στοιχεία της καθημερινής ζωής των Βυζαντινών βρίσκονται (σε σύγκριση με την καθημερινή ζωή στην αρχαία Αθήνα) πιο κοντά στην καθημερινότητα του σημερινού Έλληνα;
 - ✓ Να εξηγήσεις γιατί η αναστήλωση των εικόνων είχε ως συνέπεια μεγάλη αύξηση του αριθμού των μοναστηριών
 - ✓ Να βρεις ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στο ρόλο του βυζαντινού Ιπποδρόμου και των σημερινών γηπέδων ποδοσφαίρου.
 - ✓ Ποιες ανάγκες της καθημερινής ζωής των χωρικών στο Βυζάντιο κάλυπταν τα ετήσια λαϊκά πανηγύρια; Γνωρίζεις σήμερα τέτοια πανηγύρια;

Τοπική Ιστορία

Μακέτα του κάστρου της Ρεντίνας.

- Το μάθημα προσφέρεται για προεκτάσεις στην Τοπική Ιστορία.

Με αφορμή ένα βυζαντινό κάστρο της περιοχής, ένα παλιό μοναστήρι, μια εκκλησία, ένα πανηγύρι του πολιούχου αγίου, ακόμη και ενός οδωνυμίου, μπορούν οι μαθητές να αναχθούν στη διερεύνηση της καθημερινότητας στην περιοχή τους κατά τους βυζαντινούς χρόνους και μάλιστα δίνοντας στην εργασία τους διαθεματική διάσταση.

Ενδεικτικό παράδειγμα είναι το κείμενο για την Καπνικαρέα στο βιβλίο της Γλώσσας της Α΄ Γυμνασίου

A
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Κείμενο 3 Η Καπνικαρέα

Η βοή του κόσμου που βγήκε για ψώνια, οι επιγραφές, τα φώτα και οι βιτρίνες των καταστημάτων, οι φωνές των πιανόδιων που διαλαλούν την πραγματεία τους, επιφωνήματα και γέλια μικρών και μεγάλων που συνωστίζονται για να δουν καλλιτέχνες του δρόμου, μουσικές που μας ξαφνιάζουν από άλλες εποχές και άλλα μέρη. Ο κόσμος της αγοράς απλώνεται μπροστά μας, καθώς κατηφορίζουμε την οδό Ερμού. Ένας κόσμος ζωντανός που αλλάζει συνέχεια. Στο βάθος του δρόμου διακρίνεται ο παλαιότερος κάτοικος. Επιβλητική και ήσυχη η Καπνικαρέα γνωρίζει όλα τα μυστικά της περιοχής [...].

Η Καπνικαρέα, σύμβολο μιας άλλης εποχής στην καρδιά της πόλης, τόπος συνάντησης και ξεκούρασης για τους περαστικούς, χώρος συγκέντρωσης και προσευχής για τους πιστούς, σημείο προσέλευσης επισκεπτών, μάρτυρας της ανάπτυξης και των αλλαγών της μεγαλούπολης, αγαπημένη εκκλησία παλαιότερων και νεότερων, αδιάφορη για άλλους, είναι εκεί, στο κέντρο, μέσα στον περίπατό σου, για να αναπτύξεις τη δική σου σχέση μαζί της.

*Καπνικαρέα, ένα μνημείο στο κέντρο της αγοράς,
Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων, Ενημερωτικό φυλλάδιο Υπουργείου Πολιτισμού*

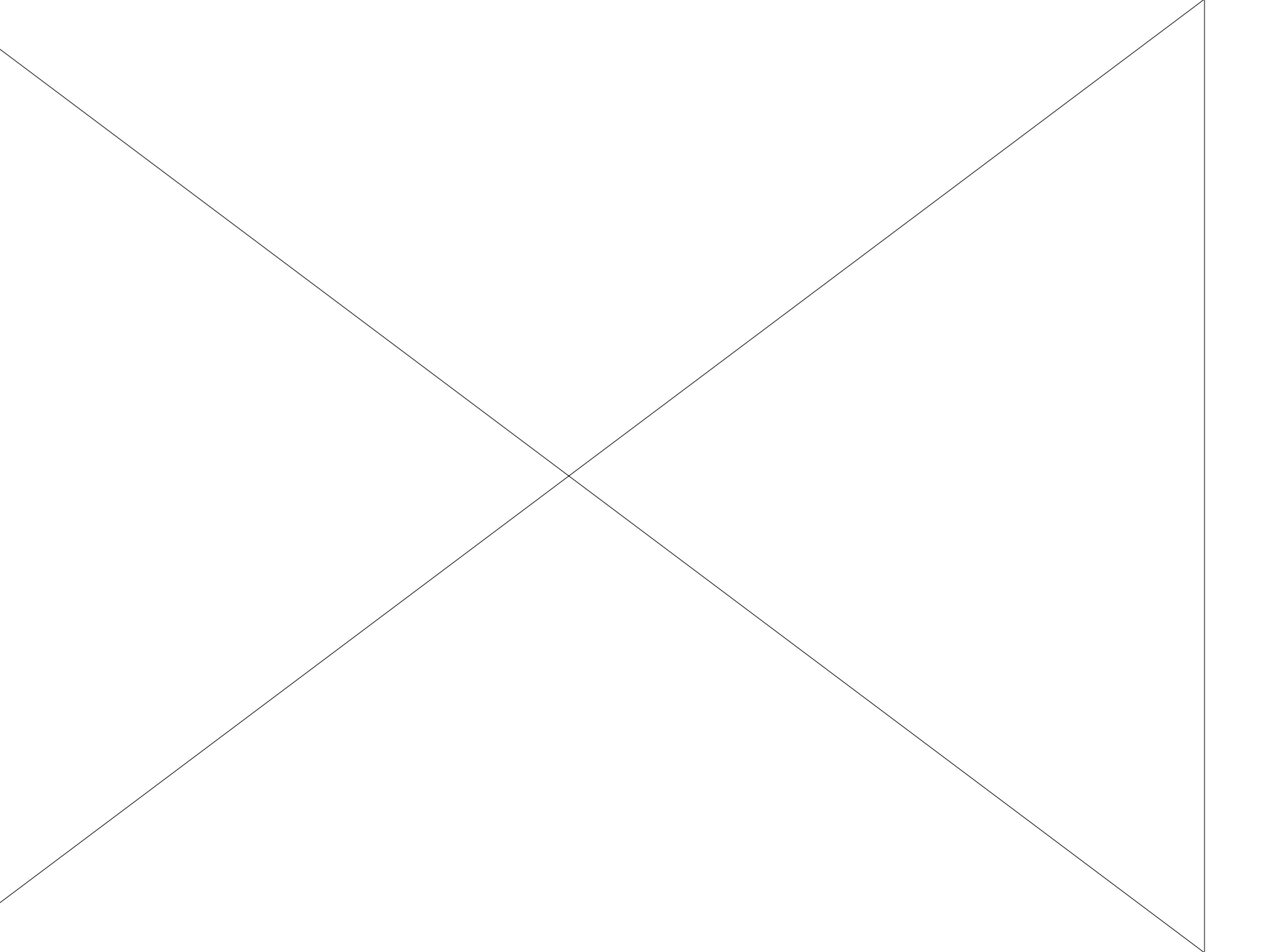
Ερωτήσεις κατανόησης

- 1 Τι θα δούμε, καθώς θα κατηφορίζουμε την οδό Ερμού στην Αθήνα;
- 2 Τι αποτελεί η Καπνικαρέα για την Αθήνα και τους ανθρώπους που κυκλοφορούν σε αυτήν;

Αισθητική Αγωγή

Οι μαθητές μπορούν να ενθαρρυνθούν να ζωγραφίσουν μια σκηνή από την καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο, σκεύη, ενδύματα κτλ.

Μπορούν, επίσης, να γράψουν το σενάριο ενός σκετς (π.χ. διάλογος μητέρας-παιδιού στο Βυζάντιο) και να σχεδιάσουν τα σκηνικά και τα κοστούμια των ηθοποιών με την καθοδήγηση του καθηγητή της Αισθητικής Αγωγής

Ειδική Βιβλιογραφία

1. Φ. Κουκουλιέ, *Βυζαντινών βίος και πολιτισμός*, τ. I-IV, Αθήναι 1948-57.
2. S. Runciman, *Βυζαντινός πολιτισμός*, εκδ. Γαβριελίας, Αθήνα 1978.
3. Tamara T. Rice, *Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος Βυζαντινών*, εκδ. Παπαδήμας, Αθήνα 1997.
4. Gerard Walter, *Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο*, εκδ. Παπαδήμας, Αθήνα 1999.
5. Michel Kaplan, *Βυζάντιο και Ελλάδα*, εκδ. Δελιθανάσης, Αθήνα 1994.
6. Πανεπιστήμιο Καίμπριτζ, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 979.
7. Ελευθεροτυπία, *Ιστορικά*, Ο Βυζαντινός Άνθρωπος, τ.144, 25.7.2002.
8. Αρχαιολογία, *Η ένδυση στο Βυζάντιο*, τ.83, Ιούνιος 2002.
9. Κ. Νικοιλάου, *Η θέση της γυναίκας στη βυζαντινή κοινωνία*, Ίδρυμα Γουλιανδρή, Αθήνα 1994.
10. Σ. Νικοιλάου, *Η θέση του νομικού-δικαστή στη βυζαντινή κοινωνία*, Ίδρυμα Γουλιανδρή, Αθήνα 1994.
11. Τ. Κόλλιας, *Η θέση του στρατιωτικού στη βυζαντινή κοινωνία*, Ίδρυμα Γουλιανδρή, Αθήνα 1994.
12. Θ. Μαρκόπουλος, *Η θέση του χρονογράφου στη βυζαντινή κοινωνία*, Ίδρυμα Γουλιανδρή, Αθήνα 1998.
13. Θ. Μαρκόπουλος, *Η θέση του χωρικού στη βυζαντινή κοινωνία*, Ίδρυμα Γουλιανδρή, Αθήνα 1998.
14. Θ. Καρζής, *Η γυναίκα στο Μεσαίωνα: Χριστιανισμός-Δυτική Ευρώπη-Βυζάντιο-Ισλαμισμός*, εκδ. Φιλιππότης, Αθήνα 1997.
15. Θ. Καρζής, *Η παιδεία στο Μεσαίωνα*, εκδ. Φιλιππότης, Αθήνα 1998.
16. Richard Kieckhefer, *Η μαγεία στο Μεσαίωνα*, μετ. Σ. Πετρόχειλου, εκδ. Τραυλός, Αθήνα 1998.
17. Paul Lemerle, *Ο Πρώτος Βυζαντινός Ουμανισμός*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1985.
18. Andre Guillou, *Ο Βυζαντινός Πολιτισμός*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996, 374
19. Διαδίκτυο: Ιστοσελίδα του Κέντρου Μεσαιωνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Fordham της Νέας Υόρκης: www.fordham.edu/halsall/sbook.htm

Οι γραπτές πηγές και η εικονογράφηση της διδακτικής αυτής πρότασης προέρχονται από το βιβλίο του μαθητή, το βιβλίο του εκπαιδευτικού και το εκπαιδευτικό λογισμικό Ιστορία Α΄,Β΄,Γ΄ Γυμνασίου (και από ιστοσελίδες στις οποίες αυτό παραπέμπει).

Γίνεται επίσης αξιοποίηση στοιχείων από άλλα νέα σχολικά βιβλία της Α΄ Γυμνασίου που θα διδαχθούν από το 2006-2007.